

IZVORNI NAUČNI ČLANAK

Doc. dr Aleksandar Matković*

PRAVNA OBELEŽJA VIGILANTIZMA

Apstrakt: U radu se analizira ukupnost pravnih obeležja fenomena vigilantizma. Unutar prvog poglavlja, razmotreni su pojam i obeležja navedenog fenomena. Drugo poglavlje posvećeno je specijalizovanom razmatranju njegovih pravnih karakteristika. U okviru treće tematske celine, prikazani su značajniji stavovi o vigilantizmu koji se susreću u literaturi. Završni, četvrti odeljak ima za cilj sveobuhvatnu analizu pravne dopuštenosti vigilantnih radnji. Uočeno je da radnje vigilanata mogu poprimiti obeležja brojnih krivičnih dela, veoma raznolikih u pogledu vrste pravom zaštićenog dobra. Između ostalog, zaključeno je da ne postoje pravno relevantni argumenti za načelnu legalizaciju vigilantizma, ali da određene okolnosti u konkretnim slučajevima mogu dovesti do eliminisanja protivpravnosti, odnosno do isključenja ili umanjenja odgovornosti učinioca-vigilanta. To se, pre svega, odnosi na institute stvarne zablude, nužne odbrane i njenog prekoračenja, kao i na druge faktore koji se tiču učinioca-vigilanta, ponašanja žrtve vigilantne radnje, kao i odlika konkretne vigilantne situacije.

Ključne reči: vigilantizam, pravo, pravda, uzimanje pravde u svoje ruke, samopomoć.

UVOD

Navođenje pojma „vigilantizam“ neretko se može čuti kako bi se označile određene radnje u domenu vanpravnog suzbijanja kriminalnih i delinkventnih pojava. Međutim, uočljiva je proizvoljnost prilikom upotrebe ovog termina, nesigurnost u pogledu njegovog preciznog značenja, nedovoljna definisanost opsega radnji koje on obuhvata, kao i nejasnost granica koje ga odvajaju od drugih, više ili manje srodnih pojmova koji se takođe odnose na neinstitucionalizovane metode suprotstavljanja negativnim društvenim pojavama. Takođe, primećuje se da razmatranje vigilantizma u medijima, kao i u literaturi popularnog karaktera umnogome premašuje kvantitet naučnih tekstova posvećenih citiranoj problematici,

---

* Docent Fakulteta za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu
e-mail: al.matkovic@gmail.com

pri čemu naročito nedostaje pravna naučna građa. Imajući u vidu sve navedene okolnosti, ovim radom će se nastojati da se donekle ublaži opisani disbalans između naučnog i laičkog pristupa pomenutoj temi i pokušati da se odgovori na nekolicinu osnovnih pitanja povezanih sa pravnom dimenzijom vigilantizma.

1. POJAM I OBELEŽJA VIGILANTIZMA

U pogledu definicije pojma „vigilantizam“, u postojećoj naučnoj literaturi ne postoji konsenzus. Zbog toga je razmatranje navedene društvene pojave (i inače veoma zahtevno usled njene kompleksne prirode) dodatno otežano.¹ Najopštije posmatrano, vigilantizam može biti određen kao delovanje u pravcu prevencije ili suzbijanja kriminaliteta bez postojanja zakonskih ovlašćenja za vršenje takvih aktivnosti. Međutim, prilikom pokušaja preciznije determinacije, nailazi se na čitav niz spornih pitanja koja zadiru u sama elementarna obeležja predmetne pojave. Neke od karakterističnih dilema u tom smislu jesu: ko može biti izvršilac vigilantnih radnji, prema kome one mogu biti preduzete, koje radnje su u pitanju, koji su motivi njihovog činjenja i dr. N. Haas dobro prikazuje razilaženja mišljenja istraživača u pogledu bitnih svojstava vigilantizma. Kako navodi², pojedini autori smatraju da su vigilantni uvek građani u svojstvu privatnih lica³, dok drugi tvrde kako to mogu biti i različiti javni (državni) subjekti⁴. Većina je saglasna da se vigilantizam sastoji u nasilju ili u pretnji nasiljem⁵, ali ima i onih koji u okviru njega svrstavaju i nenasilne aktivnosti poput nadziranja susedstva (eng. *neighborhood watch*).⁶ U pogledu cilja koji se želi postići, navode se: odbrana postojećeg sociopolitičkog

1 Slično navodi i O'Connor u: O'Connor, T., 2004, *Vigilantism, Vigilante Justice, and Victim Self-help* (<https://web.archive.org/web/20070820111032/http://faculty.ncwc.edu/TOCONNOR/300/300lect10.htm>, 14.07.2017).

2 Haas, N. E., 2010, *Public Support for Vigilantism*, doctoral thesis, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Leiden University, p. 30.

3 Tako ističu npr: Johnston, L., 1996, What is Vigilantism?, *British Journal of Criminology*, 36 (2), pp. 220–236; Little, C. B., Sheffield, C. P., 1983, Frontiers and Criminal Justice: English Private Prosecution Agencies and American Vigilantism in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, *American Sociological Review*, 48, pp. 796–808.

4 Ovakav stav zastupaju npr: Dumsday, T., 2009, On Cheering Charles Bronson: The Ethics of Vigilantism, *Southern Journal of Philosophy*, 47 (1), pp. 49–68; Huggins, M. K., 1991, *Vigilantism and the State in Modern Latin America*, New York, Praeger.

5 Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C., 1974, Vigilantism: An Analysis of Establishment Violence, *Comparative Politics* 6 (4), pp. 541–570.

6 Hine, K. D., 1998, Vigilantism Revisited: An Economic Analysis of the Law of Extra-Judicial Self-Help or Why Can't Dick Shoot Henry for Stealing Jane's Truck?, *American University Law Review* 47, No. 5, pp. 1221–1255.

poretka⁷, nametanje zakona u uslovima bezakonja⁸, okončavanje neprijatne situacije (poput, na primer, zlostavljanja u porodici)⁹ i hapšenje i kažnjavanje (navodnih) učinilaca krivičnih dela.¹⁰ Pojedini autori tvrde da se vigilantizam uvek preduzima sa predumišljajem¹¹, dok drugi prepoznaju i određene spontane oblike njegovog vršenja.¹² U pogledu kategorija žrtava vigilantizma, u literaturi se pominju: učinioci krivičnih dela¹³, lica zaposlena u policiji¹⁴, različite manjinske grupe¹⁵, ali i određene specifične kategorije stanovništva – poput osoba optuživanih za veštičarenje u epohama intenzivnih progona veštica¹⁶. Slično navedenom, I. Warren takođe ističe da u akademskim krugovima ne postoji izvesnost u pogledu toga šta vigilantizam predstavlja, ka kojim metama je uperen, kao i gde se nalazi granica između zakonite društvene kontrole koju generiše lokalna zajednica stanovništva, s jedne strane, i protivpravnog ponašanja navedenih subjekata, s druge.¹⁷

U literaturi postoji nekoliko tipologija vigilantizma, odnosno vigilanata. Verovatno najznačajnije razgraničenje tipova učinilaca jeste ono koje ih razvrstava na individualne (eng. *lone wolf*) i kolektivne vigilante. U pogledu druge kategorije, razlikuju se vigilantisti usmereni ka kontroli kriminaliteta (eng. *crime control vigilantes*) i vigilantisti usmereni ka kontroli društvenih pojava koje oni smatraju štetnim (eng. *social control*

7 Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C., 1974.

8 Alvarez, A., Bachman, R., 2007, *Violence: The Enduring Problem*, Newbury Park, Sage Publications, Inc, pp. 211. i d.

9 Ayyildiz, E., 1995, When Battered Woman's Syndrome Does Not Go Far Enough: The Battered Woman as Vigilante, *Journal of Gender and the Law*, 4 (141), pp. 141–166.

10 Shotland, R. I., Spontaneous Vigilantism: A Bystander Response to Criminal Behavior, in: Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C. (eds), 1976, *Vigilante Politics*, Philadelphia; Zimring, F. E., 2003, *The Contradictions of American Capital Punishment*, Oxford, Oxford University Press, pp. 89–118.

11 Dumsday, T., 2009; Johnston, L., 1996.

12 Adinkrah, M., 2005, Vigilante Homicides in Contemporary Ghana, *Journal of Criminal Justice*, 33, pp. 413–427; Shotland, R. L., Goodstein, L. I., 1984, The Role of Bystanders in Crime Control, *Journal of Social Issues*, 40 (1), pp. 9–26; Huggins, M. K., 1991.

13 Brown, R. M., 1975, *Strain of Violence: Historical Studies of American Violence and Vigilantism*, New York, Oxford University Press.

14 Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C., 1974.

15 Sederberg, P. C., 1978, The Phenomenology of Vigilantism in Contemporary America: An Interpretation, *Terrorism: An International Journal*, 1 (3/4), pp. 287–305.

16 Adinkrah, M., 2005.

17 Warren, I., Vigilantism, The Press and Signal Crimes 2006–2007, in: Segrave, M. (ed.), 2009, *Australia & New Zealand Critical Criminology Conference 2009: Conference Proceedings*, Monash University, p. 276.

vigilantes).¹⁸ Radnje poslednjih uperene su ka licima ili društvenim grupama koje vigilanti doživljavaju kao pretnju opštim društvenim vrednostima, pri čemu selekcija konkretne mete napada može biti zasnovana na rasno-religijskim, ekonomskim ili političkim kriterijumima. Neki autori dodaju i treći tip – vigilante koji imaju za cilj kontrolu režima (eng. *regime control vigilantes*). Njihovo delovanje upereno je prema političkom režimu i ima za cilj njegovu promenu, pri čemu se kao žrtve vigilanata, ali i kao učinioci pojavljuju politički funkcioneri ili predstavnici konkretnog režima. Primeri takvog aktivizma su politički atentati, državni udari, formiranje paravojnih grupacija.¹⁹

Još jedna podela koju vredi pomenuti jeste ona koja razgraničava sledeće dve kategorije vigilanata: one koji vigilantnim delovanjem nastoje zaštititi svoju lokalnu zajednicu, s jedne strane, i one koji takvim postupcima samovoljno sprovode zakon bez zakonskih ovlašćenja za takvo postupanje, s druge.²⁰

Treba ukazati i na često navođenu klasifikaciju vigilantizma (koja je, istina, prilagođena isključivo američkom iskustvu u pogledu istorijskog prisustva ove pojave). Prema njoj, američki vigilantizam je prošao kroz sledeće evolutivne faze: klasični vigilantizam, neovigilantizam i pseudovigilantizam. Prvi se vezuje za kasni kolonijalni i rani federalni period američkog društva i odnosi se primarno na kontrolu različitih problematičnih pojedinaca i njihovih aktivnosti prilikom zaposedanja zapadnih američkih prostranstava. Neovigilantizam predstavlja urbani fenomen koji je nastao sredinom XIX veka u San Francisku. Za razliku od klasičnog, koji je bio fokusiran na zaštitu domova od pljačkaša, neovigilantizam težište delovanja premešta na napade usmerene prema verskim i etničkim manjinama. Konačno, termin pseudovigilantizam koristi se za označavanje onog segmenta predmetne pojave koji se počeo razvijati počev od šezdesetih godina prošlog veka i koji stoji u neposrednoj vezi sa dramatičnim porastom stope kriminaliteta i velikim društvenim potresima koji su obeležili navedeni period.²¹ K. Hine dodaje ovoj klasifikaciji i dodatnu kategoriju – lažni vigilantizam (eng. *faux-vigilantism*), podrazumevajući pod lažnim vigilantima one osobe koje se neosnovano proglašavaju tako (od strane medija, onih koji osuđuju njihove postupke, ili pak samostalno), iako njihove radnje zapravo ne odgovaraju definisanim obeležjima vigilantnih

18 O'Connor, T., 2004.

19 Haas, N. E., 2010, p. 31.

20 Moore, J. D., 2009, Reasonable Provocation: Distinguishing the Vigilant from the Vigilante in Self-Defense Law, *Brooklyn Law Review*, Vol. 78, issue 4, p. 1659.

21 Burrows, W. E., 1976, *Vigilante!*, Boston, Houghton Mifflin Harcourt, pp. 15–16.

aktivnosti. Kao primeri, navode se: mase ljudi koje sprovode linč, pobunjenici, lica sa različitim vrstama poremećaja i brojne druge kategorije.²²

Na osnovu sprovedene analize postojećih stavova u literaturi, nedvosmisleno se može uočiti nedovoljna određenost kako samog pojma vigilantizma tako i njegovih obeležja i sastavnih elemenata. Takođe, primećuje se da nije jasno definisan, a često ni lako uočljiv odnos vigilantizma i čitavog niza (više ili manje) srodnih pojmova. Navedimo svega nekolicinu: antikriminalno samoorganizovanje građana (eng. *community policing*), nadzor nad susedstvom (eng. *neighborhood watch*), društvena samozaštita, uzimanje pravde u svoje ruke, samopomoć (eng. *self-help*), linč, (krvna) osveta, narodni sud i dr.²³ Otuda, vodeći se potrebama pravne teorije i prakse (naročito u pogledu preciznosti i jasnoće upotrebljivanih pojmova), svakako se ne preporučuje upotreba termina „vigilantizam“ u okviru zakonskih rešenja i drugih izvora prava. S druge strane, prilikom naučnog ili stručnog razmatranja određene pojave koja predstavlja samo jedan od segmenata opisanih vigilantnih aktivnosti, neophodno je jasno naglasiti šta autor tačno podrazumeva pod tim terminom i koji je tematski opseg odabran kao predmet konkretnog istraživanja.

Može se konstatovati da je, shodno potrebama tematskog usmerenja ovoga rada, najfunkcionalnije odrediti vigilantizam kao individualno ili kolektivno delovanje građana, neorganizovanog ili organizovanog karaktera, usmereno ka prevenciji, suzbijanju ili sankcionisanju različitih, primarno kriminalnih, ali i drugih (delinkventnih i/ili devijantnih) akata u lokalnoj sredini, pri čemu za preduzimanje pomenutih vigilantnih radnji njihovim učinocima nedostaje pravno ovlašćenje.

2. PRAVNA DIMENZIJA VIGILANTIZMA

Imajući u vidu pojam i obeležja vigilantizma na koje je ukazano u prethodnom poglavlju, na ovom mestu može biti razmotreno nekoliko pravnih pitanja koja su od posebnog značaja u kontekstu navedene problematike.

Radnja izvršenja krivičnih dela povezanih sa vršenjem vigilantizma sastoji se isključivo u činjenju i može se manifestovati u veoma raznolikim pojavnim oblicima. Najkarakterističniji u tom pogledu jeste fizički napad na pretpostavljenog učinioca krivičnog dela od strane pojedinca ili grupe vigilanata. Međutim, to mogu biti i druge radnje, poput: praćenja, verbalnog ugrožavanja, vređanja i dr. Imajući u vidu navedeno, uviđa se

22 Hine, K. D., 1998, p. 1226.

23 Slično primećuje i Warren, I., 2009, p. 283.

da opseg krivičnih dela koja učinilac-vigilant može izvršiti prilikom sprovođenja vigilantnih radnji ima značajan obim. Polazeći od Krivičnog zakonika Republike Srbije²⁴, radi boljeg razumevanja, mogu biti izdvojena neka od karakterističnih krivičnih dela: ubistvo (član 113. KZRS), teško ubistvo (član 114. KZRS), teška telesna povreda (član 121. KZRS), laka telesna povreda (član 122. KZRS), učestvovanje u tuči (član 123. KZRS), ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči i svađi (član 124. KZRS), zlostavljanje i mučenje (član 137. KZRS), ugrožavanje sigurnosti (član 138. KZRS), proganjanje (član 138a KZRS), uvreda (član 121. KZRS), izazivanje opšte opasnosti (član 278. KZRS), izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. KZRS), nasilničko ponašanje (član 344. KZRS) i dr. Kako se može primetiti, navedena krivična dela pripadaju različitim pozitivnopravnim kategorijama. U pogledu učestalosti i tipičnosti manifestovanja, naročito se izdvajaju krivična dela protiv života i tela, dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina i krivična dela protiv časti i ugleda. Međutim, pojedini od izdvojenih zločina pripadaju i drugim kategorijama, poput sledećih: krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, dela protiv javnog reda i mira.

Osim navedenog, treba u osnovnim crtama razmotriti i sledećih nekoliko pitanja. Pitanje saučesništva direktno se oslanja na modalitet vigilantizma o kome je reč u konkretnoj situaciji. Kao što je ukazano u prethodnom poglavlju, vigilanti mogu biti kako pojedinci tako i grupe lica, usled čega se materija saučesništva svakako aktuelizuje u ovom kontekstu. U pogledu umišljaja, čini se osnovanim primetiti da se, shodno prirodni aktivnosti koje vigilan sprovodi, u većini situacija mora govoriti o postojanju umišljaja, uz eventualno prisustvo određenih izuzetaka u slučaju neumišljajnog izvršenja krivičnog dela.²⁵ Govoreći o pitanju prethodnog planiranja, ono je u slučaju vigilantnog delovanja, po logici stvari, veoma često prisutno. Naime, shodno određenju koje je vigilantnoj radnji pridato u prethodnom poglavlju, njoj po pravilu prethodi planiranje od strane budućih učinilaca-vigilanata. Međutim, to planiranje se ne mora (a veoma često i ne može) odnositi na konkretnu vigilantnu situaciju, već samo na opšta obeležja i okolnosti izvršenja buduće, apstraktne i hipotetičke vigilantne radnje. Potrebno je osvrnuti se i na institut zablude. Stvarna zablu da može postojati u situacijama u kojima učinilac-vigilant, vršeći nadzor

24 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05– ispr. 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16.

25 Tako smatraju autori Adinkrah, M., 2005, Huggins, M. K., 1991, Shotland, R. L., Godstein, L. I., 1984. Ipak, čini se da čak i tada ostaje dilema da li se može govoriti o istovremenom postojanju vigilantizma uprkos odsustvu umišljaja, ili je pak tada reč o drugim, nevigilantnim radnjama.

nad određenom lokalnom teritorijom, stekne pogrešnu predstavu da se lice koje nadzire upravo sprema da izvrši određeno krivično delo (npr. da fizički napadne njega, vigilanta), te na osnovu te predstave donese odluku da napadne to lice u cilju samoodbrane, odnosno radi zaštite drugih pravnih vrednosti. Ako nadzirano lice zaista vrši (ili se neposredno priprema da izvrši) neku kriminalnu radnju, tada bi se, pod određenim okolnostima (tj. u zavisnosti od konkretnog ponašanja lica koje je predmet nadzora od strane vigilanta), moglo raditi i o nužnoj odbrani, ili pak o njenom prekoračenju. Ukoliko pak u ponašanju nadzirane osobe ne bi bilo opisanih elemenata protivpravnosti (primera radi, pretpostavljena opasnost, odnosno napad na vigilanta nisu stvarni), radilo bi se o putativnoj nužnoj odbrani, čime bi se problem ponovo sveo na domen stvarne zablude.²⁶ U svakom slučaju, mogućnost primene instituta nužne odbrane i njenog prekoračenja nesumnjivo se može aktuelizovati u situaciji u kojoj lice koje je nadzirano zaista napadne ili pokuša da napadne subjekta-vigilanta, tj. ugrozi neko sa njim povezano pravom zaštićeno dobro koje je kompatibilno sa primenom navedenog instituta. Stoga pitanja postojanja nužne odbrane, kao i granice između nužne odbrane i njenog prekoračenja, takođe mogu predstavljati relevantne činioce u pojedinim slučajevima do kojih može doći u praksi. Konačno, domen uračunljivosti, odnosno neuračunljivosti (uključujući i skrivljenu neuračunljivost) nesumnjivo može biti od velikog značaja, kako u pogledu razumevanja motiva i okolnosti pri izvršenju protivpravne vigilantne radnje tako i prilikom utvrđivanja odgovornosti njenog učinioca. Međutim, ovo pitanje, spram svojih opštih obeležja, ne pokazuje bitnije specifičnosti u odnosu na generalnu materiju uračunljivosti koja se tiče drugih učinilaca-nevigilanata.

3. STAVOVI U LITERATURI (*PRO ET CONTRA*)

U pogledu stavova o vigilantizmu koje nalazimo u naučnoj literaturi, kao osnovni kriterijum za njihovo grupisanje treba uzeti istovetnost, odnosno različitost polazišta njihovih autora. Shodno navedenom, može se formirati polarizovana klasifikacija različitih mišljenja po modelu *pro et contra*.

Jedan od argumenata koji se susreće u literaturi, a koji ima za cilj objašnjenje načina na koji vigilanti pravdaju svoje postupke, polazi od sledeće pozicije. Kako se navodi, budući da zakon proističe iz volje naroda, narod ima pravo, a istovremeno i obavezu da zakon i sprovedi. Shodno ovom stanovištu, vigilanti tumače pomenuto pravo kao vid samoodržanja koji prirodno potiče iz ideala narodnog suvereniteta.²⁷ Prema jednoj

26 Up: Stojanović, Z., 2016, *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd, Pravna knjiga, str. 142.

27 Burrows, W. E., 1976, p. 278.

dopunskoj interpretaciji istoga stava, vigilant svoje postupke vidi kao nužne, te samim tim i kao opravdane.²⁸ Autor W. Culberson takođe se poziva na ideju narodnog suvereniteta prilikom pokušaja opravdanja vigilantizma, praveći razliku između domaćeg terorizma, s jedne strane, i vigilantizma, s druge, polazeći od kriterijuma motiva vršenja. Kod prvopomenutog, motiv jeste narušavanje društvenog reda, dok se u slučaju vigilantizma teži njegovoj zaštiti i očuvanju.²⁹

Kako ističe R. Cohen, građani koji podržavaju vigilantizam načelno gaje duboku i iskrenu privrženost civilizovanom životu koji omogućava vladavinu prava. Međutim, onog trenutka kada država više nije u mogućnosti da realizuje svoju ulogu u pogledu obezbeđenja funkcionisanja mehanizma krivičnog pravosuđa, prestaje da postoji politička i moralna obaveza pokoravanja državnom sistemu.³⁰ Slično rečenom, pojedini autori vigilantizam tumače kao rezultat nedostatka poverenja u sistem krivičnog pravosuđa, usled čega se podrška koju građani ispoljavaju u odnosu na prvopomenuti doživljava kao pokazatelj upitne legitimnosti postojećeg krivičnopravosudnog sistema³¹ K. Hine smatra da, za razliku od pravosuđa, koje ima dosledan stav o nepostojanju „opravdanog vigilantizma“, deo stanovništva opravdava takvo ponašanje ukoliko ga smatra „razumnim“ (eng. *reasonable*).³²

S druge strane, kritike na račun ispoljavanja vigilantizma veoma su brojne i dobro argumentovane. U osnovi, sve one se zasnivaju na ključnom postulatu koji se odnosi na protivzakonitost vigilantnih radnji, iz čega se i izvodi suštinski argument protiv takvog ponašanja. Takođe, protivnici ističu i paradoksalnu prirodu vigilantnih radnji, navodeći je kao razlog za preispitivanje njihove društvene vrednosti, kao i iskrenosti njihovih izvršilaca. Shodno takvome stavu, postavlja se sledeća osnovna dilema: kako neko može kršiti zakon upravo u ime reda i zakona?³³ Prema pozitivističkom pristupu, pomenuti odnos zakonitosti, s jedne strane, i pravde, odnosno pravičnosti, s druge, nije od značaja, budući da je prilikom ocene

28 Hine, K. D., 1998, pp. 1226–1227.

29 Culberson, W., 1990, *Vigilantism: Political History of Private Power in America*, Westport, Greenwood Publishing Group.

30 Cohen, R. L., 1989, The Legitimacy of Vigilanteism, *Brigham Young University Law Review*, 4, p. 1272.

31 Abrahams, R., Vigilantism, state jurisdiction and community morality: control of crime and “undesirable” behaviour when the state “fails”, in: Pardo, I. (ed.), 2002, *Morals of legitimacy: Between agency and system*, New York, Berghahn Books, pp. 107–126; Goldstein, D. M., 2003, “In our own hands”: Lynching, justice and the law in Bolivia, *American Ethnologist* 30(1), pp. 22–43.

32 Hine, K. D., 1998, p. 1228.

33 Brandon, D. I. *et al.*, 1984, Self-Help: Extrajudicial Rights, Privileges and Remedies in Contemporary American Society, *Vanderbilt Law Review*, 37, p. 891.

dopuštenosti vigilantizma relevantan samo jedan faktor – protivzakonitost vigilantne radnje. Nasuprot tome, autori koji pristupaju iz drugačijeg teorijskog miljea, ovaj paradoks prevazilaze sledećom argumentacijom: budući da „pravo“ na izvršenje izvornog krivičnog dela (tj. onog krivičnog dela na koje se vigilantizam nadovezuje kao reakcija na njega) nije zaštićeni pravni interes, vigilantna radnja kojom se krši to „pravo“ zločinca zapravo nije kriminalna.³⁴ Iako teorijski interesantno, dalje razmatranje pomenutog pitanja prevazilazi prostorne i tematske okvire ovoga rada.

U svakom slučaju, nezavisno od prikazanih teorijskih dilema i debata (koje uglavnom zalaze u domen filozofije, kako pravne tako i opšte), pravnički sud o vigilantizmu umnogome je pojednostavljen i olakšan postojanjem okvira koji limitiraju obim razmatranja značajnog za pravnu teoriju i praksu. Omeđena pozitivnopravnim granicama, pravna analiza vigilantizma primarno se oslanja na sledeće osnovno polazište – na pitanje zakonitosti. Budući da vigilantizam, shodno prikazanom većinskom stavu u literaturi, predstavlja protivpravno ponašanje, pitanje o njegovoj potencijalnoj pravnoj dopuštenosti može se, na prvi pogled, učiniti izlišnim. Da sud o toj materiji, međutim, nije toliko jednostran, pokazaće naredno poglavlje.

4. OCENA PRAVNE DOPUŠTENOSTI

Na ovom mestu neophodno je odmah na početku razmotriti jednu veoma važnu okolnost. Kako je već pokazano, u teoriji je široko zastupljeno stanovište da je jedno od ključnih obeležja vigilantizma postupanje vigilanata bez zakonskih ovlašćenja. Otuda se susrećemo sa logičkim problemom – kako je uopšte moguće govoriti o pravnoj dopuštenosti/nedopuštenosti takvih radnji ukoliko navedeni faktor koji se tiče odsustva zakonskih ovlašćenja predstavlja njihovo bitno obeležje? Ne negirajući osnovanost ove dileme, potencijalno objašnjenje se može tražiti u sledećih nekoliko okolnosti. Prvo, prema mišljenju jednog dela autora, pojedine radnje (pre svega, institucionalizovani programi nadzora nad susedstvom i saradnje lokalne zajednice sa policijom), i pored odsustva navedenog obeležja nedopuštenosti, takođe potpadaju pod vigilantizam u širem smislu, usled čega, barem prema tom delu teorijske struje, opisani problem i ne postoji. U svakom slučaju, problem prisustva ili odsustva zakonskih ovlašćenja može se rešiti terminološkom modifikacijom – radnje koje se ne sprovode bez pomenutog zakonskog ovlašćenja mogu biti označavane drugim, preciznijim terminima uže postavljenog značenja, čime se izbegava diskutabilna upotreba odrednice vigilantizam. Takođe, treba uočiti da, uprkos odsustvu pravnog ovlašćenja za preduzimanje određene radnje,

34 Hine, K. D., 1998, p. 1227.

moгу postojati okolnosti čije prisustvo utiče na (ne)ispunjenost bitnih obeležja određenog krivičnog dela; isto tako, postoje propisani razlozi koji mogu dovesti do isključenja ili umanjenja odgovornosti učinioaca-vigilanta. Na taj način se, u odnosu na dati, zaseban slučaj, stvaraju pretpostavke za analizu i ocenu pravne dopuštenosti (makar indirektno) takve pojedinačne radnje. Konačno, čini se da se mogu pronaći i argumenti u prilog nešto širem tumačenju odsustva pravnog ovlašćenja, prema kome odsustvo formalnog ovlašćenja za vršenje konkretne vigilantne radnje ne mora ujedno nužno podrazumevati i protivpravnost takve radnje.

Uvažavajući upravo razmotrene, opšte činioce, može se preći na specijalizovanu analizu pravne dopuštenosti nekih od karakterističnih elemenata vigilantizma. U pogledu radnji koje obuhvataju isključivo nadzor nad susedstvom i obaveštavanje policije, bez samostalnog preduzimanja radnji u cilju sprečavanja ili sankcionisanja pretpostavljenih učinilaca krivičnog dela, one načelno predstavljaju pravno dopušten vid antikriminalnog građanskog aktivizma. Štaviše, takvo delovanje u pojedinim zemljama upravo stiče i status legitimnosti putem institucionalizovanja saradnje između policije i građana na polju zaštite od kriminaliteta na određenom užem lokalnom području. Ipak, treba imati u vidu da takvi akti primarno imaju obeležja nekih ranije opisanih vidova antikriminalnog samoorganizovanja građana kojima deo teoretičara osporava vigilantni karakter.³⁵

Međutim, prilikom ocene dopuštenosti opisanih radnji, važno je imati u vidu inkriminaciju koja u uporednom pravu postoji duži niz godina, a koja je ove godine uneta i u Krivični zakonik Republike Srbije – krivično delo proganjanja (član 138a KZRS). Upoređujući sadržinu navedenog člana Zakonika, uočava se da pojedini aspekti nadgledanja, praćenja i drugih vidova „kontrolne“ potencijalno sumnjivih osoba upravo mogu imati obeležja radnji sadržanih u dispoziciji citiranog člana, te samim tim predstavljati protivpravno ponašanje.³⁶

Za razliku od upravo razmotrenih aktivnosti, neovlašćeno preduzimanje radnji od strane građana koje imaju za cilj neposredno sprečavanje ili sankcionisanje pretpostavljenih učinilaca krivičnih dela, kao i svih drugih srodnih radnji uperenih prema ma kojoj kategoriji „sumnjivih“ (delinkventnih, devijantnih i sl.) osoba ne može biti pravno dopušteno. U tom pogledu, pravno su irelevantni svi argumenti koji se tiču (moralne) osnovanosti

35 Up. Hine, K. D., 1998, *passim*.

36 O krivičnom delu proganjanja među domaćim autorima up. npr: Dimovski, D., 2016, Kriminalitet proganjanja – kriminološki i krivično pravni aspekt, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72, str. 163–180; Nikolić-Ristanović, V., Kovačević-Lepojević, M., 2007, Proganjanje pojam, karakteristike i društveni odgovori. *Temida*, vol. 10, br. 4, str. 3–12; Miladinović-Stefanović, D., 2016, Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72, str. 143–162.

ili opravdanosti preduzetih vigilantnih koraka, a na koje se povremeno nailazi u literaturi i (još češće) u okviru opšteg javnog mnjenja. Takođe, zahtevi funkcionisanja pravne države i poštovanje načela pravne sigurnosti su u koliziji sa svim pokušajima preispitivanja odnosa prava i pravičnosti u kontekstu vigilantizma, nezavisno od konkretne argumentacije koja se u pojedinačnim slučajevima ističe. Iz pravne perspektive, dakle, opisana vrsta građanskog aktivizma ne može steći načelni status dopuštenosti.

Jedno od pitanja za koje se može pretpostaviti da u sudskoj praksi³⁷ predstavlja značajan činilac prilikom odlučivanja o pravnoj dopuštenosti konkretne vigilantne radnje jeste dilema u pogledu instituta nužne odbrane. Štaviše, sud o dopuštenosti ili nedopuštenosti pojedinih aspekata vigilantizma dosta često može stajati u direktnoj vezi sa trojakim odnosom između granica nužne odbrane, njenog prekoračenja, odnosno njenog nepostojanja. Načelno, ukoliko su ispunjeni propisani uslovi za njenu primenu, svakako je moguće da sud zaista i uvaži takvu argumentaciju. Međutim, treba razmotriti situaciju u kojoj učinilac-vigilant svojim postupcima sam sebe svesno dovodi u potencijalno opasnu situaciju, u okviru koje kasnije i primenjuje (navodno nužnu) odbranu.³⁸ Polazeći od prirode instituta nužne odbrane, opravdano je konstatovati da će sudsko utvrđivanje uslova neophodnih za njeno postojanje direktno zavisiti od namere vigilanta i njegovog ponašanja neposredno pre nego što je do odbrane došlo. U takvim uslovima, vigilantna motivacija učinioca i njegovo delovanje u tom smislu umnogome mogu otežati utvrđivanje njegovog statusa žrtve koja je, zapravo, bila prinuđena da se brani od napada drugog lica.

U svakom slučaju, uprkos kategoričkom i doktrinarnom pravničkom stavu o pravnoj nedopuštenosti opisanog tipa vigilantnih radnji, treba primetiti da, pod određenim okolnostima, specifične okolnosti (koje se tiču učinioca-vigilanta, ponašanja žrtve vigilantne radnje, kao i konkretne vigilantne situacije) mogu dovesti do isključenja ili umanjenja odgovornosti učinioca. Konačno, ukoliko krivica učinioca i bude utvrđena, neki od navedenih faktora svakako mogu doprineti odmeravanju blaže kazne na osnovu prepoznavanja i uvažavanja prisutnih olakšavajućih okolnosti.

Za kraj, može se ukazati na još dve bitne okolnosti. Kako je pokazano, za materiju prava neprihvatljiva je svaka argumentacija kojom se pokušava opravdati vigilantno postupanje ukoliko je ono motivisano pravednim, tj. etički ispravnim razlozima. No, čak i iz nepravničke pozicije, veoma je problematično i nezahvalno govoriti o kategorijama „pravednog“, odnosno „moralno opravdanog“ protivpravnog postupanja, budući

37 Pod navedenim mislimo na praksu sudova uopšte, prilikom postupanja u određenim krivičnim predmetima.

38 O ovoj temi više u: Moore, J. D., 2009.

da se odmah postavlja pitanje prema kom kriterijumu se donosi sud o pravednosti konkretne vigilantne radnje, kao i ko je merodavan da takvu ocenu donosi. U svakom slučaju, pomenuti pristup vodi ka arbitrarnosti u domenu društvenog reagovanja na kriminalitet, što je, razumljivo, neprihvatljivo. S druge strane, uprkos pravne nedopuštenosti vigilantizma i svih ustanovljenih pravnih mehanizama koji se mogu primeniti u slučaju vršenja vigilantne radnje, treba prihvatiti kao realnost činjenicu da je konačna odluka o sprovođenju ili nesprovođenju pomenute radnje uvek na pojedincu – u tom pogledu se učinilac-vigilant ni po čemu ne razlikuje od ma kog drugog potencijalnog učinioca krivičnog dela. U slučaju nastanka vigilantne situacije, ona se, ukoliko se želi posmatrati iz pravne perspektive, mora redukovati striktno na pravno relevantne činioce, te samim tim mora biti okarakterisana i protumačena analogno svakoj drugoj situaciji u kojoj postoji kriminalni proračun sproveden od strane učinioca krivičnog dela. Iskazano terminologijom prava, u pitanju je isključivo slobodna odluka pojedinca da li će svoje činjenje uskladiti sa pravnim normama, ili će svesno prekršiti neki od elemenata konkretne dispozicije i na taj način staviti u izgled mogućnost primene propisane pravne sankcije u odnosu na njega kao učinioca krivičnog dela.

ZAKLJUČAK

Na osnovu ukupnosti sprovedene analize, mogu se objediniti osnovni zaključci. Primetna je značajna neusaglašenost stavova (kako u opštoj javnosti tako i u akademskim krugovima) povodom određenja pojma „vigilantizam“, kao i u pogledu preciziranja svojstava navedene pojave. Ipak, čini se celishodnim uopšteno odrediti vigilantizam kao individualno ili kolektivno delovanje građana, neorganizovanog ili organizovanog karaktera, koje je usmereno ka prevenciji, suzbijanju ili sankcionisanju različitih, primarno kriminalnih, ali i drugih (delinkventnih i/ili devijantnih) akata u lokalnoj sredini, pri čemu za preduzimanje pomenutih vigilantnih radnji njihovim učiniocima nedostaje pravno ovlašćenje. Uočeno je da radnje vigilanata mogu poprimiti obeležja brojnih krivičnih dela, veoma raznolikih u pogledu vrste pravom zaštićenog dobra. Između ostalog, tu potpadaju različiti zločini iz kategorije krivičnih dela protiv života i tela, protiv sloboda i prava čoveka i građanina, protiv časti i ugleda, protiv javnog reda i mira i dr. Upoređivanjem argumenata o vigilantizmu *pro et contra* koji se susreću u literaturi, kao i analizom pravnih svojstava pomenutog fenomena, zaključuje se da ne postoje pravno relevantni argumenti za načelnu legalizaciju vigilantizma, ali da određene okolnosti u konkretnim slučajevima mogu dovesti do eliminisanja protivpravnosti, odnosno

do isključenja ili umanjenja odgovornosti učinioca-vigilanta. To se, pre svega, odnosi na institute stvarne zablude, nužne odbrane i njenog preko-račenja, kao i na druge faktore koji se tiču učinioca-vigilanta, ponašanja žrtve vigilantne radnje, kao i odlika konkretne vigilantne situacije.

LITERATURA

1. Abrahams, R., Vigilantism, state jurisdiction and community morality: control of crime and “undesirable” behaviour when the state “fails”, in: Pardo, I. (ed.), 2002, *Morals of legitimacy: Between agency and system*, New York, Berghahn Books.
2. Adinkrah, M., 2005, Vigilante Homicides in Contemporary Ghana, *Journal of Criminal Justice*, 33.
3. Alvarez, A., Bachman, R., 2007, *Violence: The Enduring Problem*, Newbury Park, Sage Publications, Inc.
4. Ayyildiz, E., 1995, When Battered Woman’s Syndrome Does Not Go Far Enough: The Battered Woman as Vigilante, *Journal of Gender and the Law*, 4 (141).
5. Brandon, D. I. et al., 1984, Self-Help: Extrajudicial Rights, Privileges and Remedies in Contemporary American Society, *Vanderbilt Law Review*, 37.
6. Brown, R. M., 1975, *Strain of Violence: Historical Studies of American Violence and Vigilantism*, New York, Oxford University Press.
7. Burrows, W. E., 1976, *Vigilante!*, Boston, Houghton Mifflin Harcour.
8. Cohen, R. L., 1989, The Legitimacy of Vigilanteism, *Brigham Young University Law Review*, 4.
9. Culberson, W., 1990, *Vigilantism: Political History of Private Power in America*. Westport, Greenwood Publishing Group.
10. Dimovski, D., 2016, Kriminalitet proganjanja – kriminološki i krivično pravni aspekt, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72.
11. Dumsday, T., 2009, On Cheering Charles Bronson: The Ethics of Vigilantism, *Southern Journal of Philosophy*, 47 (1).
12. Goldstein, D. M., 2003, “In our own hands”: Lynching, justice and the law in Bolivia, *American Ethnologist*, 30 (1).
13. Johnston, L., 1996, What is vigilantism?, *British Journal of Criminology*, 36 (2).
14. Haas, N. E., 2010, *Public Support for Vigilantism*, doctoral thesis, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Leiden University.
15. Hine, K. D., 1998, Vigilantism Revisited: An Economic Analysis of the Law of Extra-Judicial Self-Help or Why Can’t Dick Shoot Henry for Stealing Jane’s Truck?, *American University Law Review*, 47, No. 5.
16. Huggins, M. K., 1991, *Vigilantism and the State in Modern Latin America*, New York, Praeger.
17. Little, C. B., Sheffield, C. P., 1983, Frontiers and Criminal Justice: English Private Prosecution Agencies and American Vigilantism in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, *American Sociological Review*, 48.

18. Miladinović-Stefanović, D., 2016, Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 72.
19. Moore, J. D., 2009, Reasonable Provocation: Distinguishing the Vigilant from the Vigilante in Self-Defense Law, *Brooklyn Law Review*, Vol. 78, issue 4.
20. Nikolić-Ristanović, V., Kovačević-Lepojević, M., 2007, Proganjanje – pojam, karakteristike i društveni odgovori. *Temida*, Vol. 10, br. 4.
21. O'Connor, T., 2004, *Vigilantism, Vigilante Justice, and Victim Self-help* (<https://web.archive.org/web/20070820111032/http://faculty.ncwc.edu/TOCONNOR/300/300lect10.htm>, 14.07.2017).
22. Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C., 1974, Vigilantism: An Analysis of Establishment Violence, *Comparative Politics* 6 (4).
23. Sederberg, P. C., 1978, The Phenomenology of Vigilantism in Contemporary America: An Interpretation, *Terrorism: An International Journal*, 1 (3/4).
24. Shotland, R. I., Spontaneous Vigilantism: A Bystander Response to Criminal Behavior, in: Rosenbaum, H. J., Sederberg, P. C. (eds.), 1976, *Vigilante Politics*, Philadelphia.
25. Shotland, R. I., Goodstein, L. I., 1984, The Role of Bystanders in Crime Control, *Journal of Social Issues*, 40 (1).
26. Stojanović, Z., 2016, *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd, Pravna knjiga.
27. Warren, I., Vigilantism, The Press and Signal Crimes 2006–2007, in: Segrave, M. (ed.), 2009, *Australia & New Zealand Critical Criminology Conference 2009: Conference Proceedings*, Melbourne.
28. Zimring, F. E., 2003, *The Contradictions of American Capital Punishment*, Oxford, Oxford University Press.

PRAVNI IZVORI

1. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05– ispr. 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16.

LEGAL CHARACTERISTICS OF VIGILANTISM

Aleksandar Matković

SUMMARY

This paper analyzes the totality of legal features of the phenomenon of vigilantism. Within the first chapter, the concept and features of this phenomenon are considered. The second chapter is dedicated to the specialized analysis of legal characteristics of vigilantism. Within the third chapter, the author shows some of the most relevant opinions regarding aforementioned topic which can be found in academic literature. The final, fourth part of this paper aims at a comprehensive analysis of the legal

permissibility of vigilant actions. It was noticed that the actions of the vigilantes can take on the features of numerous criminal offences, very diverse in terms of the nature of the legally protected goods. Among other things, it was concluded that there are no legally relevant arguments for the general legalization of vigilantism, although certain circumstances in specific cases could lead to the elimination of unlawfulness, or to the exclusion or reduction of responsibility of the perpetrator-vigilant. This mainly refers to institutes of actual misconduct, necessary defense and its overstepping, as well as to other factors concerning the perpetrator-vigilant, the behavior of the victim of the vigilant action, and the characteristic of a concrete vigilant situation.

Key words: vigilantism, law, justice, taking justice into own hands, self-help.

Dostavljeno Uredništvu: 5. marta 2018. god.

Prihvaćeno za objavljivanje: 22. maja 2018. god.